

Наташа А. Спасић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

ЧИСТО НАЧИНСКЕ ЈЕДИНИЦЕ У ПОЧЕТНОЈ НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА²

Систем зависнослужених реченица има бројне недоследности у класификацији и терминологији. Предметом рада обухваћене су синтаксичке јединице различитог хијерархијског нивоа: прилози, синтагме, именичке јединице, предлошко-падежне конструкције, глаголски прилог садашњи и зависне клаузе, које у свом семантичком садржају имају значењску компоненту *начина*. Истраживање је засновано на корпусу уџбеника намењених учењу српског као страног језика. Начинске конструкције посматрају се са синтаксичког аспекта применом структурно-семантичког приступа. Задатак је сагледати да ли су и на који начин ове јединице обрађене у уџбеницима, како би се у даљем раду могло предложити које би се јединице обрађивале на основном нивоу учења језика.

Кључне речи: чисто начинске конструкције, српски као страни, почетни ниво, како, уџбеници за српски као страни језик

Предмет, циљ и хипотезе истраживања

У савременим синтаксичко-семантичким проучавањима српског језика јавља се неколико актуелних питања: (1) разграничавање зависнослужених реченица блиске семантике; (2) формална обележја којима се изражавају и (3) синтаксичке функције које остварују. Више научних чланака, монографија, дисертација и тематских зборника посвећено је решавању ових проблема (Ковачевић 2003, Палић 2007, Николић 2016, Ђуркин 2018). Најновија истраживања показују висок степен неусаглашености и отварају простор да анализи начинских конструкција приступимо обазривије. Систематизујући досадашња знања, издвојићемо начинске јединице из корпуса уџбеника за почетни ниво учења српског као страног језика.

Како неусаглашеност лингвистичког описа неке категорије није једина релевантна за њено усвајање на почетним нивоима учења језика и није методолошки и педагошки оправдано при првом сусрету са неким страним језиком студенту пружити цео систем могућности и односа унутар неке језичке категорије, анализа којом ћемо се бавити у овом раду намењена је предавачима српског као страног језика. Циљ нам је да се укаже на важност проблема и потребу да се овај тип конструкција

1 natasa.spasic@filum.kg.ac.rs

2 Рад је усмено изложен на 57. скупу слависта Србије на Филолошком факултету у Београду, 4–5. фебруар 2019. године.

пажљиво увежбава јер је исказивање начина вршења неке радње један од најфреквентнијих модела у српском језику. Треба узети у обзир да основно образовање полазника, не мора бити, а углавном и није, лингвистичко те су главни принципи у настави економичност и поступност у увођењу нових наставних јединица, а све у складу са Заједничким европским оквиром за живе језике (ЗЕО).

Упркос препорукама ЗЕО, како примећује Маринковић (2016), међу анализираним уџбеницима и описаним захтевима „постоји велика дискрепанца” и „долази до великог несагласја” међу њима (Marinković 2016: 179). На основу оваквих закључака, можемо очекивати да постоје и извесна неслагања када су у питању *начинске* конструкције у настави српског као страног језика.

Крајишник примећује да „ниједан од анализираних уџбеника није понудио систематично објашњење за употребу везника којима се реализују основни односи међу ријечима и реченицама. Управо због тога су најчешће грешке у њиховој употреби, а страни студенти су принуђени да се у оваквим ситуацијама служе преводом са матерњег језика, што код везника често није примјенљиво усљед недостатака у рјечничкој дескрипцији” (Krajišnik 2016: 121). У прилог томе говори и констатација да правилна техника међулексичког везивања, уз овладавање правилним изговором, „спада у најтеже задатке при учењу страног језика” (Grickat 2004: 65–66).

Није уобичајено да се примери из уџбеника подвргавају лингвистичкој анализи, посебно ако се зна да се о овим проблемима са полазницима углавном не може ни разговарати. Заправо, сама комуникативна ситуација намеће избор језичких средстава чију употребу треба усвојити, а не нужно знати и теоријски објаснити њихово место у језичком систему. То је на почетном нивоу за полазника презахтевно, али је потребно да наставници српског као страног језика издвоје, анализирају и рашчлане граматичке јединице које стварају највише потешкоћа страним студентима приликом учења како би им се у настави посветила већа пажња.

Присћуи њроблему

Због наведених проблема предузели смо ово истраживање и корпусу пришли са синтаксичког аспекта. Корпус чине уџбеници:

1. *Науџимо срћски 1;*
2. *Реч њо реч;*
3. *Уџимо срћски 1.*

Структурно-семантички приступили смо синтаксичким јединицама различитог облика и различитог хијерархијског нивоа, са циљем да се у начинским конструкцијама осветле семантичке нијансе блиско-значних јединица и да се скрене пажња на начинску семантику у синтаксичким јединицама у којима начинско значење није доминантно.

У систему зависнослужених реченица, *чиство начинске* конструкције посматрамо као конструкције чији семантички садржај једино или доминантно упућује на начинску семантику без присуства других, најчешће поредбених семантичких компонената (Ковачевић 2003: 99–100). У том систему разликујемо, поред *чиство начинских*, *чиство њоредбене* и *њоредбено-начинске* конструкције. *Поредбено-начинске* и *чиство начинске* реченице увек су рестриктивне.

Резултатни анализе

Научимо српски 1

У процесу учења српског као страног језика студенти се врло рано упознају са значењем речи *како* (поред основних питања *ко, шта, када, где, колико и зашто*): *Како се зовеш/ше?* – *Како је твоје име?* – *Како си/сте?* (стр. 10) и сл.

Већина значења јавља се у упитним облицима и у облицима неутралних семантичких садржаја као одговор на њих, али се тиме отвара спектар нових могућности за исказивање различитих прилошких значења. Оно на шта студентима треба указати јесте да се одговорима на ова питања изражава „начин” на који се неко зове, осећа, изгледа итд., али то није начин у ужем смислу којим се ми бавимо у овом истраживању.

Пратећи садржај из уџбеника, наилазимо на још неке граничне примере. Често долази до мешања социјатива са начином па на часовима треба бити посебно обазрив: *Идем са њријатшељима на скијање* (122).

На питање *како*, односно *на који начин*, одговор може бити исказан инструменталом средства: *Мирјана ми се често јавља њтелефоном* (91). Приликом учења инструментала, студенти ће бити у прилици да се упознају са још једном употребом прилога *како* која је синонимна и фреквентнија у питањима *Чиме идеш* [...] *на њосао?* Наилазимо на бројне примере: *Прво смо ѡушовали возом од Новоџ Сада до малоџ месѡта на југу Црне Горе које се зове Бар, а онда смо од Бара до Херцеџ Новоџ ишли ауѡобусом*. – *Сваки дан идемо бродѡћем на ѡрелеѡе ѡлаже у околини Херцеџ Новоџ* (90). – *Маја иде на ѡосао ауѡом; Павле воли да се вози камионом; [...] авионом / биѡиклом / ѡешке / сѡаваћим колима* (91; 92; 93; 94; 95; 99; 110; 113; 126; 128; 129).

Пипер и др. (2018: 426–427) издвајају клаузе код којих се поред значења начина налази и пратеће, инструментално значење, називајући их начинско-инструменталне клаузе. О овом типу говориле су и ауторке *Gramatike srpskog jezika za strance* (Mrazović–Vukadinović 1991: 542–547) и други аутори (в. Николић 2017). У нашем случају нису у питању зависне клаузе о којима су они говорили, већ само именице у инструменталу које ближе одређују начин, тј. облик транспорта.

У последње време, када се говори о начинским реченицама, у литератури се више пажње посвећује разграничавању начинских и њима блиских поредбених конструкција, док се остали гранични примери

мање анализирају. У овом делу рада више ћемо бити фокусирани на разлике између начинског значења са једне стране и месног, временског, значења пропратне околности итд. са друге стране.

Начин ће се у овим примерима, у складу са нивоом знања, исказивати једном речју (прилогом), ређе скупом речи или предлошко-падежном конструкцијом (ППК). До сличних закључака дошла је и Крајишник, у чијем се корпусу „начинске конструкције јављају, мада најчешће изречене једном речју или ређе скупом, али не и зависносложеном реченицом што потврђују и приказани резултати на основу којих се може закључити да се међу најфреквентнијим везницима, са морфолошког становишта, налазе само прави везници којима се остварују напоредни односи међу речима и реченицама, изузев везника *да* који једним својим значењем реализује зависни однос међу реченицама” (Крајишник 2016: 91).

На странама 114–115. бележимо један, не тако типичан, пример за исказивање начина или ближе путање кретања: *Желела бих да ђућу-јем преко Франкфурџа*. Значење ове конструкције примарно је месно. Предлог, такође, детерминише простор, али долази до интерференције значења те контекст може условљавати и начинско значење па перлативност тумачимо као посебан начин реализације радње у виду пута којим се радња одвија (Redli 2016: 358).

Изнаенада, исџред вашеџ ауџомобила на ђуџи исџрчава срна. – Излазитије из ауџомобила и кроз мрак видитије рањену животињу како лежи на ђуџу (130). Неки од излаза из наведене ситуације нуде конструкције које илуструју начинску семантику нпр. *џобећи џлавом без обзира*. Идиоматичне структуре, метафоре и фраземи нису очекивани на почетном нивоу учења страног језика. Оваквим се примерима не бисмо додатно бавили у почетној настави јер одступају од принципа поступности, а у супротности су и са принципом економичности јер се ови граматички садржаји не наводе у наставном програму.

У одговорима на питање: *Како изабраџи кућноџ џубимџа (133)? између оних који могу бити разумљиви студентима на почетном нивоу: Прилично је сџидљив и веома џешко џодноси врућину*; налазе се и они који предлошко-падежним конструкцијама или метафором исказују оданост, а неприлагођени су почетном нивоу: *Праџи џосџодара у сџоџу да би му џоказао џубав и оданосџ. – Слџо је одан свом џосџодару*.

У овом поткорпусу присутне су и јединице које имају примарно временско значење, али у себи садрже начинску компоненту као секундарно значење: *Осџаниџије у кревету и редовно узимаџије лекове. – Пиџије их џри џуџа дневно џосле јела (138)*.

На страни 140. у оквиру императива и инструкција за вежбање налази се више конструкција које објашњавају на који начин треба реализовати вежбу и достићи жељени циљ. Иако је значење у овим реченицама начинско, оне нису увек исказане начинским конструкцијама, а формалне карактеристике везници и везнички спојеви изостају: *Исџравитије ноге, а затџим их џодиџнитџије на 30 центџиметџара од џода. – Подиџнитџије сџоџала на фоџијељу или сџоџлицу, а руке сџавитџије за џоџиџљак*.

Слично је и код инструкција за кување,³ нпр. *Скувајте шпагете у четири литре воде*. – *Бели лук проржисте на уљу, додајте шпагете и пржисте све заједно пет минута* (141). Упркос прототипичном просторном значењу предлога, предлошко-падежним конструкцијама у *четири литре воде* или *на уљу* указује се на начин припреме хране.

Доминантно околсно значење које прати радњу и одређује смисао, карактер, значај (Piper i dr. 2018: 428) примећујемо у примерима: *Имао је уредну крајку косу те је публику оставио без речи*. – *Био је то почетак седмдесетих када је у чизмама и са гусарским повозом преко ока скакао позорницом и певао*. – *Она је и била подстицај да се Боуви врати публици са квалитетним љубавним албумом* (147). Транспозиција у начин у овим примерима постиже се уз глаголе кретања и визуелне перцепције, а исказана је квалификативним генитивом, који илуструје околност која недостаје, односно квалификативним локативом или инструменталом. Ова пропратна околност подложна је метафоричким проширењима у начин, а од студената захтева виши ниво мисаоне активности те није прилагођена почетном нивоу учења језика.

Реч по реч

Примере из другог поткорпуса који су структурно истоветни примерима забележеним у претходном поткорпусу нећемо поново анализирати, већ само наводимо неке од њих: *Како се зовеш/те* (30)? – *Како се зове ваш град* (33)? – *Не говорим добро српски* (38). – *Не могу ишеке*. – *Онда идемо аутобусом или таксијем*. – *Никола разговара са оцем шелефоном*. – *Волим да пишем пером, а мој друг увек пише оловком*. – *Пишем десном руком*. – *Све радим левом руком* (95). – *Како плаћаше, картицом или гошовином* (186)? – *Како си пушовао* (114)? – *Исећи пола килограма црног лука и истржисти на уљу* (202).

Концепт пута/путање метафорички проширен у значање начина такође смо помињали: *Аутобуси иду на Нови Београд преко Бранковог моста* (160), међутим, предлог *преко* у примеру: *Силвија и Марко су дуго тражили шан преко огласа и агенције* (130) „омогућава кодирање значења посредника (заступника) агенса при вршењу неке радње” (Redli 2016: 358).

Основ или критеријум по коме се нешто одређује као и крајњи ефекат или резултат може резултирати начинском семантиком као у примерима: *У 16-том веку, 1582. године, људи су почели да рачунају време по новом календару*. – *Срби су до 1918. године рачунали време по старом календару* (166). – *На утакмици у Токију победили су тим из Чилеа са резултатом 3:0* (213).

При крају уџбеника наилазимо на глаголски прилог садашњи у примерима: *Око шврћаве је настао град у који су трговци долазили ловевћи Савом и Дунавом* (270). – *Он најбоље учи слушајући леу музику* (272).

3 Начин на који се може конципирати час обраде чисто начинских конструкција на примеру неуметничког текста види код Николић–Петковић 2016: 126–128.

– *Одмарам се гледајући шелевизију код куће* (278). – *Учимо језик чиџајући новине*. Поред присутне временске семантике, и то са значењем симултаности (учимо језик док читамо новине), ови примери могу илустровати и начинску семантику и гласити **Језик учимо џако шџо чиџамо новине* или **Учимо језик на џај начин шџо чиџамо новине*. Тиме бисмо формирали начинске клаузе у ужем смислу (с везничким изразима *џако шџо / на џај начин шџо*) које нису забележене у нашем корпусу.

Везник *џако да* може имати начинску семантику у реченици: *Сџару срџску ћирилицу је променио џако да сваки глас има џо једно слово* (280). Група аутора, међутим, мишљења је да примери, у којима везник може бити у дистактном положају, у фокусу имају зависни везник *да* који уводи последичну клаузу, док је *џако* корелатив у основној реченици (Piper i dr. 2018: 422). Могућност укрштања начинског и последичног значења, сматра Палић, није могућа због тога што последичне клаузе са везником *џако да* не експлицирају садржај катафоричких заменичких компонената с интензификаторском улогом, док начинске клаузе са везницима *џако да/шџо*, *на џакав начин да / шџо* увек експлицирају садржај семантички празних заменичких компонената или лексеме *начин* (Nikolić 2017 према Palić 2007: 163). Заменички прилог *џако* може бити „структурни елемент надређене клаузе, којим се истиче начин реализације радње исказане глаголом у функцији њеног предиката, док је везник *да* структурни елемент зависне клаузе” (Ђуркин 2014: 170).

У последњој лекцији посвећеној празницима много се говори о начинима како се прославља слава, како је било раније, а како је данас, али на формалном плану конструкције начинских јединица изостају.

Учимо срџски 1

У трећем поткорпусу, заснованом, најчешће, на разговорном функционалном стилу, наилазимо на питања и конструкције о којима смо раније говорили: *Како се зовеш/џе?* – *Како си/сџе* (10–21)? – *Деца овде живе слободно* (40). – *Како ми сџоји?* – *Суџер џи сџоји!* – *Ана и Марко разговарају шелефоном* (57). – *Како џуџујеџе* (58)? – *Како су некад изгледале куће у вашем крају* (121)?

Пажњу нам је привукла следећа реченица: *Мараму носим око врати/на глави/на раменима [...]* (110). У оваквим примерима долази до удаљавања од месног и добијања начинског значења јер се синтаксичке јединице стављају у опозицију према јединицама супротног значења (в. Palić 2007: 29).

Пример: *Мараму иде уз џемџер* (117) можемо тумачити у значењу *заједно* што је основ за актуализацију начинског значења (в. Redli 2016: 355).

Пред крај уџбеника, уочавамо још неколико начинских јединица. Најчешће су у питању прилози, синтагме или предлошко-падежне конструкције са начинском семантиком: *Куће су се градиле одвојено једна од друге* и *биле су џовезане џуџевима или сџазама* (120). – *У Војводини су се куће градиле џлански* (120).

Импликације за наставну праксу

Како смо истакли, за стицање функционалног знања и постизање трајности наученог, потребно је градиво распоредити од лакшег ка тежем и од познатог ка мање познатом или непознатом. Због обима рада, ми ћемо у овом сегменту само скренути пажњу које су то начинске јединице које би требало да се нађу на почетном нивоу. Критеријум на основу којег су одабране јесте заступљеност у говору и корпусу, комплексност примера и препоруке ЗЕО.

Неизоставно ће како прво научити у форми питања. У почетној настави српског као страног језика студентима треба указати на начинско значење прилога. То се врло успешно може урадити уз помоћ школског примера: *Лејо деће, лејо њева*. Циљ је указати им на разлику у синтаксичким функцијама хомоформних јединица. Објашњење неће садржати опис којим се ми овом приликом служимо, али ће бити довољан да они уоче разлику између описног придева у атрибутој функцији и прилога у функцији прилошке одредбе за начин. Може се очекивати од студената да повежу глаголе са прилозима, нпр.: *брзо вози, сјоро учи, њамејно размишља*. У питању је начинска семантика исказана једном речју.

Неизоставни сегмент када је реч о предложним или предлошко-падежним конструкцијама био би инструментал средства у примерима: *џуџујем _____* (вид транспорта); *џишем оловком / десном руком; разговарам џелефоном, џлаћам карџицом...* Ово је лексика која се учи на почетном нивоу и препорука је да примери садрже управо тај лексички минимум. Овде је неопходно нагласити им да се инструментал са начинским значењем користи без предлога. Осим инструментала, начинска семантика се може вежбати уз (а) акузатив уз предлог *на* и именицу *начин* уз квалификаторе *овај* или *џај*, нпр.: *Он учи срџски на џај начин. Ово можеш рећи на два начина* или (б) генитив уз предлог *џреко* често срећемо у говору, нпр.: *Разговарамо џреко скајја; Куџујем џреко инџернетџа...*⁴

Чак и када изостају начинске јединице на формалном плану, корисно је скренути им пажњу да када говоре о припремању хране, сервирању и сл. говоре о начину у српском језику.

Кроз примере: *живим како _____ (желим), радим како _____ (знам), џевам како _____ (чујем)* и сличне њима може се од студентата тражити да допуне други део или да допишу везник: *џевам _____ (џиџа/како/џок/џер/џа) чујем*. На А2 нивоу када се учи глаголски прилог садашњи пожељно је указати на начинску семантику трансформишући реченицу: *Учим језик гледајући филмове без џревода* > *Учим језик џако џиџо гледам филмове без џревода* и сл.

Методичка обрада начинских конструкција додатно се може унапредити употребом веб-алата и посредством информационо-комуникационих технологија. На тај начин ова би се наставна јединица олакшала

4 Примери које овде наводимо описног су карактера и зависе од предзнања студентата, њиховог матерњег језика, теме о којој се говори и многих других фактора, те је одлука и избор наставних материјала искључиво на наставнику.

страним студентима, а савладавање и употреба везника у српском језику учинила адекватнијом и ефикаснијом.

Закључак

Примећено је да у нашем корпусу начинску конституентску вредност могу имати различити типови нереченичних синтаксичких јединица: прилози и прилошке синтагме с начинским значењем: *веома шешко подноси врућину*; именичке јединице у појединим падежима: *пројржийи на уљу*; глаголски прилог садашњи: *учи слушајући леју музику*, али не и зависне клаузе с чисто начинским значењем. Изузетно мало је конструкција које можемо посматрати као чисто начинске, изузев оних које су исказане само начинским прилозима. Постоје примери у којима имамо исказивање начина на семантичком плану (императив: *Исјружийе ножне јрсии и јравише велике кругове, најјре у једном, јошом и у другом смеру*), али не и на формалном.

У нашем корпусу нису забележене клаузе са везницима чисто начинских реченица (*шако шшо, шако да, на шај начин шшо/да*). Доминантан је везник *како*, а забележен је и пример последичне зависносложене клаузе са везником *шако да*: *Сшару српску ћирилицу је променио шако да сваки глас има јо једно слово*.

Има и примера у којима је дошло до интерференције значења, тј. једном се јединицом изражава начинско-инструментално значење, односно значење места, пропратне околности, последице и сл. [...] *пишем левом руком*; [...] *јуишујем преко Франкфурша*, [...] *да се Боуви враши јублици са квалишејшим љубавним албумом* и др. Фразеолошки изрази, колокације и сложенији примери употребе начинских конструкција нису примерени основном нивоу учења језика те се наставник неће фокусирати на увежбавање начинске семантике посредством ових реченица.

Извори

- Bjelaković, Vojnović 2006: I. Bjelaković, J. Vojnović, *Naučimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Milićević Dobromirov, Novković Adžaiп 2013: N. Milićević Dobromirov, B. Novković Adžaiп, *Učimo srpski 1 – srpski jezik za strance – početni nivo*, Novi Sad: Azbukum.
- Selimović-Momčilović, Živanić 2011: M. Selimović-Momčilović, Lj. Živanić, *Reč po reč – srpski jezik, početni tečaj za strance*, Beograd: Institut za strane jezike.

Литература

- Đurkin 2014: V. Đurkin, Složeni veznici načinskog i poredbenog značenja, Kragujevac: *Nasleđe*, 28, Kragujevac, 165–184.

- Kovačević 2003: M. Kovačević, Proporcionalne u sistemu poredbenih konstrukcija sa značenjem jednakosti, *Gramatičke i stilističke teme*, Banja Luka: Književna zadruga, 97–140.
- Krajišnik 2016: V. Krajišnik, *Leksički pristup srpskom kao stranom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Marinković 2016: N. Marinković, Gramatički minimum srpskog kao stranog jezika – doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Nikolić, Petković 2016: M. Nikolić, J. Petković, *Nastava srpskog jezika u kontekstu savremenih lingvističkih istraživanja*, Kragujevac: FILUM.
- Nikolić 2017: M. Nikolić, *Poredbeno-načinske konstrukcije u srpskom jeziku*, Kragujevac: FILUM.
- Piper i dr. 2018: P. Piper i dr., *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*, Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU.
- Mrazović, Vukadinović 1991: P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Palić 2007: I. Palić, *Sintaksa i semantika načina*, Sarajevo: Bookline.
- Redli 2016: J. Redli, Transpozicija prostora u kvalitet radnje/pojma prostornim predlozima u srpskom i engleskom jeziku, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. XLI-1, 347–368.

Nataša A. Spasić

STRUCTURES OF MANNER IN TEACHING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (A LEVEL)

Summary

The system of dependent clauses has numerous inconsistencies in classification and terminology. The subject of the paper includes syntactic structures of different hierarchical levels: adverbs, syntagms, prepositional phrases, present participle and dependent clauses. Their semantic content has a meaningful component of *manner*. The research is based on a corpus of textbooks intended for learning Serbian as a foreign language using a structural-semantic approach. The aim was to find and summarize these structures and suggest which of them can be processed at the beginner level of language learning.

The paper focuses on structures of manner as a subject of syntactic and methodological research in Serbian as a foreign language and provides a brief overview of research on this topic on the corpus of Serbian textbooks. The study gives a review of papers dedicated to the form and semantics, as well as the functions of these language units emphasizing their contribution to the teaching and individual progress of foreign students. It allows for utter consideration of the system of dependent clauses and their types in the language in question as a whole.

Keywords: structures of manner, dependent clauses, syntactic and methodological analysis, Serbian as a foreign language, beginner level, *how*.

Примљен: 3. марта 2020. године
Прихваћен: 16. септембра 2021. године